

Habsburg Ottó: Félelem Oroszországtól?¹

Szerte Nyugat-Európában, mindenféle egymás mellett élési duma ellenére, még mindig nagy a félelem Oroszországtól. Ezt, különösen egyes haladónak titulált körökben, tudatosan félre-söprik. Mások ugyanakkor nyíltan kimondják.

Nem is olyan régen egy diákoknak tartott előadásomat² vita követte, amelyen érezhetően a szélsőbaloldal is megjelent. Kiváltképp egy fiatal férfi tűnt fel nekem radikalizmusával, akinek iskolázottsága hagyott némi kívánnivalót maga után, így végül sarokba szorult. Amikor már nem tudott mit mondani, nyugodtan beismerte: lehet, hogy a többieknek igazuk van, de ő meg van győződve a Szovjetunió győzelméről, ezért helyénvaló már most az erősebb oldalra állni.

Itt a „Geist der Kollaboration”-nal,³ – ahogy Hitler idejében nevezték – állunk szemben, amely sokkal elterjedtebb, mint azt néhányan gondolnák. Félelemtől hajtva az erősebbekkel tartanak, és ugyanakkor példátlan képmutatással ítélik el azokat, akik harminc évvel ezelőtt nem akartak a Scholl testvérek⁴ mártíromságában osztozni.

A kimutatott vagy elfojtott félelem az európai kormányok politikáját is messzemenőig meghatározza. Ez egyfajta büntudattal társul. Az emberek legalább tudat alatt tisztában vannak az-
zal, hogy milyen nevetségesek vagyunk mi, európaiak a világ szemében: túlerőben vagyunk az oroszokkal szemben, sokkal gazdagabbak vagyunk, mégis az amerikaiaknak kell megvédeniük bennünket, hogy ne győzzön le minket a kisebb. Az Egyesült Államok védelme alatt elfecsérelt idő megbosszulja magát. Ezért egyébként – ezt becsülettel be kell látnunk – baloldali politikusaink többnyire *nem* felelősek. Mert amikor a biztonságunkról gondoskodó döntéseket elmulasztották, alig voltak szocialista kormányok Európában. Ezek megörökölték a helyzetet, talán rontottak rajta, de mindenesetre nem ők hozták azt létre.

Ebben az összefüggésben nyíltan ki kell mondani, hogy a jelenlegi siralmas helyzetért a NATO is, de különösképpen a NATO-mentalitás felelős. Jóllehet, a Szövetség a kezdetekben megmentette Európát, amikor a háború miatt kivéztünk és tönkrementünk. Később azonban a szövetség léte vezetett odáig, hogy a NATO mint *realitás* helyét az atlanti *gondolkodás* vette át.

¹ *Zeitbühne*, 1973, 6, 20–25. (A fordítás Hammer-Nacsa Anett munkája.)

² Habsburg Ottó itt valószínűleg az 1973. március 16-án a salzburgi püspöki palotában *Möglichkeiten einer kulturellen Zusammenarbeit in Europa* (A kulturális együttműködés lehetőségei Európában) címmel tartott előadására utal. Weichenstellung für Europa. *Salzburger Nachrichten*, 1973, 65, 2.

³ Geist der Kollaboration (német): az együttműködés szelleme

⁴ Scholl, Hans Fritz (1918–1943) és Sophia Magdalena (1921–1943). A testvérpár egy müncheni diákcsoport, a „Fehér Rózsa” tagjaként a második világháború alatt aktívan részt vett a nemzetiszocializmus elleni harcban, főként röplapok terjesztésével, amiért halálra ítélték és kivégezték őket. A háború után a totalitárius náci rendszerrel szembeni, a humanista értékek felé orientálódó németországi ellenállás szimbolikus alakjaivá váltak.

Minden üres frázis ellenére, amely erről legutóbb az úgynevezett európai találkozó alkalmával Amszterdamban voltak hallhatók, az atlanti mentalitás az európaiak részéről többnyire nem egy boldog „igen” az amerikai védnökségre, mert ezáltal a saját jövő iránti felelősségvállalás vész el. Bizonyos amerikai körök, érthető módon, nagyon örülnek ennek. Végére is nem csak Oroszországban vannak imperialisták, és nem csak Európában vannak gyarmatosítók. Ezért kedvezett Washington a lusta európai gondolkodásmódnak, és próbált meg elfojtani minden függetlenségi törekvést. Túl gyakran keverték össze a szolgálalkúséget a barátsággal. A NATO-ban az amerikaiak megtartották maguknak azokat a fegyvereket, amelyek valóban hasznosak voltak, és az európaiaknak azokat juttatták – jobban mondva: adták el –, amelyeket már nullára leírtak. Egyszer egy európai NATO-ország védelmi minisztere őszintén elmondta nekem, hogy okosabb lenne, ha országa azokat a fegyvereket, amelyeket Amerikában szerzett be, mindjárt a New York-i kikötőben elsüllyesztené: ebben az esetben legalább a szállítási költséget megspórolnák.

Jellemző volt az Egyesült Államok azon törekvése, hogy még a nukleáris fegyverek előállításához szükséges adatfeldolgozó gépeket is visszatartsák a franciáktól. De Gaulle nem véletlenül és nem is gyerekes duzzogásból lépett ki a NATO katonai szövetségéből. Tette helyes lépés volt egy önálló védelmi politika kiépítéséhez.

*

Ezek a történelmi vizsgálódások nem a múltbeli viták újjáélesztését szolgálják, hanem a helyzet tényszerű megítéléséhez szükségesek. Az amerikaiak el fogják hagyni Európát: ez a következő logikus lépés a Délkelet-Ázsiából való kivonulás után. Belpolitikailag Nixon elnök késleltetheti az erők kivonását, de megakadályozni nem tudja. Ez egyébként teljesen érthető, hiszen nincs olyan észérv, amellyel a chayenne-i⁵ vagy Grand Forks-i⁶ embereket meg lehet győzni arról, hogy továbbra is európai támaszpontokon maradjanak. A számok már csak más nyelvet beszélnek. Európának volt ideje felkészülni; és elég erős, hogy a kezébe vegye a saját biztonságát. Washington könyörgése, hogy az amerikai csapatok maradhassanak, éppoly méltatlan, mint amilyen értelmetlen. Nem ér el semmit, és sokat veszít vele.

Ez a sajátos hozzáállás talán nem csak lustaságot és gyávaságot fejez ki; sokaknál kisebbrendűségi komplexust tükröz Oroszországgal szemben: legyőzhetetlennek gondolják a Szovjetuniót, ezért minden ellenállást hiábavalónak tartanak.

⁵ Wyoming állam fővárosa.

⁶ Város Észak-Dakotában.

Ugyanakkor ez a komplexus minden, csak nem indokolt. Talán kissé túlzóan fogalmazva: ma a Szovjetunió a nemzetközi politika legnagyobb papírtigriseinek egyike; látszólag nagy a hatalma, a valóságban azonban kevesebb az ereje, mint amekkorát a rettegők tulajdonítanak neki.

Vegyük Oroszország világpolitikai helyzetét. Mindenki, aki ismeri a történelmet, tudja, hogy a Moszkovita Birodalom a kezdetektől fogva szenvedett attól, hogy nagy kiterjedése alacsony népsűrűséggel párosult. Ezért logikus, hogy Oroszország sohasem volt képes kétfrontos háborút viselni. De mivel egy nagyhatalom csak ott lehet politikailag hatékony, ahol szükség esetén katonai eszközöket is be tud vetni, Oroszországnak mindig döntenie kellett kelet és nyugat között. Aktív politikája nyugaton mindenáron való békét jelentett keleten; és fordítva. Ez volt a cári diplomácia kudarcának döntő oka a 19. században. Az, hogy a Szovjetunió a második világháború végén mélyen be tudott hatolni Európába, mindenekelőtt azért sikerülhetett, mert annak idején – egy világtörténelmi pillanatra – hatalmi szempontból Ázsia nem létezett. Ez ma már nem így van. Kína fellépésével Oroszország ismét a régi dilemmával szembesül. Csak nyugaton ezt általában nem látják be.

A múltban Oroszországnak volt egy fontos szövetségese: a távolság. Nagy háborúit rendre hatalmas visszavonulással kezdte, amellyel ellenfeleit – XII. Károlyt,⁷ Napóleont, Hitlert – a saját területeibe zárta, ahol azután a gyilkos klíma és a lehetetlen szállítási viszonyok megsemmisítették őket. A kegyelemdőfést csak akkor kapták meg, miután ez már megtörtént. Ezzel szemben jellemző, hogy azokban az esetekben, amikor nem sikerült ellenségét elcsalni a bázisaitól – a krími háborúban,⁸ az orosz-japán háborúban⁹ és *mutatis mutandis*¹⁰ Sztálin finnországi hadjáratában¹¹ –, Oroszország vereséget szenvedett.

⁷ XII. Károly (1682–1718), svéd király. A svéd uralkodó a nagy északi háborúban (1700–1721) Oroszország ellen Anglia és Hollandia támogatásával harcolt. I. Péter orosz cár (1672–1725) hagyta, hogy az orosz terepviszonyok és klíma a svéd csapatoknak ellátási gondokat okozzon, így utóbbi a Poltava ostromához (1709) már sokkal kisebb sereggel volt kénytelen felvonulni, melyet végül nem tudott elfoglalni.

⁸ A krími háború 1853 és 1856 között az Orosz és az Oszmán Birodalmak között zajlott. A hadviselés fő oka az oroszok az Oszmán Birodalom balkáni és fekete-tengeri területei iránt támasztott igénye volt. Az eseményeket a párizsi békeszerződés zárta le, melynek révén Oroszország politikai és diplomáciai elszigeteltségbe került.

⁹ Oroszország és Japán háborúja 1904 és 1905 között a Távolság-Kelet (elsősorban Kína és Korea) gyarmatosításáért folyt.

¹⁰ *mutatis mutandis* (latin): a megváltoztatandók megváltoztatásával

¹¹ Az orosz–finn háború, vagy más néven „téli háború” 1939. november 30-án a szovjet csapatok hadüzenet nélküli támadásával indult meg. Előzménye a négy nappal előtte megindított mainilai bombázás, melyért az oroszok a finneket tették felelőssé. A konfliktust az 1940. március 13-án Moszkvában aláírt békeszerződés zárta le.

A távolság, a Szovjetunió nagy szövetségese, nincs többé. Az interkontinentális rakétákat a Jalta-korszak két szuperhatalma közötti fegyverkezési verseny hozta létre. A francia Louis Armand¹² joggal mondhatta erről, hogy ez a korunk nagy eseménye, mivel mostantól bárkit, bárkikor és bárhol meg lehet keresni és meg is lehet ölni. Ez egyszerűbben azt jelenti: a távolság elvesztette stratégiai jelentőségét.

Oroszország helyzete így kétszeresen kedvezőtlen: hagyományos szövetségese nincs többé, és a kétfrontos háború régi dilemmája Kína fellépésével ismét előtérbe került.

Ehhez a világstratégiai változáshoz, amely jelentősen hozzájárult a Jalta-korszak végéhez, a Szovjetunió belső ellentmondásai és nehézségei is társulnak. A mai gazdasági krízis, amelynek legkézzelfoghatóbb formája a tömeges élelmiszervásárlás nyugaton, nem természeti katasztrófa eredménye. Strukturális problémáról van szó: a technika jelenlegi állása miatt a párt és a bürokrácia gazdaság feletti ellenőrzése nem tartható fenn. A tervgazdaság orosz formája többé már nem illik korunkba. Ajánlatos lenne egy tudatos liberalizáció, ahogy Kantorowicz¹³ és Liebermann¹⁴ megkísérelték. Miként azonban azt az orosz professzorok, és talán még inkább a csehszlovák Ota Sik¹⁵ sorsa igazolja, ez a totalitárius kommunista rendszer keretein belül nem lehetséges: ha a gazdaságot szabadjára engedjük, a politikai struktúra kerül válságba; ha azonban visszaállítjuk a politikai struktúra régi teljhatalmát – miként az 1968 augusztusában a Prágába való bevonulás alkalmával történt – rövid időn belül ismét gazdasági válság alakul ki. Minél inkább fejlődik a technika, annál láthatóbbá válik a belső ellentmondás; annál nehezebbé válik a szovjet állam további életben tartása. Az ördögi körből nincs kiút.

Mindezek értelmében Oroszország semmiképpen sem annyira tekintélyes hatalom, mint ahogy azt a legtöbb európai gondolni látszik. A Szovjetuniótól való félelem, objektíve nézve, messzemenőig indokolatlan. Mindazonáltal a hangsúlyt az „objektív látásmód” szavakra kell helyezni. Mert a Szovjetunió ma gyengeségei ellenére erős: mert mi magunk, európaiak végrehajtjuk azt a bravúrt, hogy még gyengébbek vagyunk, mint ő.

Ez mindenekelőtt arra vonatkozik, hogy nem állunk készen arra, hogy gátat szabjunk a politikai bomlasztásnak. A békés együttélés jelszavával a Kreml totális szellemi háborút folytat.

¹² Armand, Louis François (1905–1971), francia mérnök, köztisztviselő. Az Európai Atomenergia-közösség (Euratom) első elnöke 1958 és 1959 között.

¹³ Kantorowitsch, Leonid Witaljewitsch (1912–1986), szovjet matematikus és közgazdász. 1975-ben Tjalling Koopmans-szal közgazdasági Nobel-díjat kapott.

¹⁴ Liberman, Jewsei Grigorjewitsch (1897–1981), szovjet közgazdász. Leginkább az 1965-ös gazdasági reformok elméleti megalapozásával vált ismertté.

¹⁵ Sik, Ota (1919–2004), cseh közgazdász és politikus. Az Új Gazdasági Modell (gazdasági liberalizációs terv) egyik megalkotója, valamint a prágai tavasz egyik kulcsfigurája.

Az offenzíva minden szinten zajlik, miközben nálunk nyugaton szinte senki sem hajlandó elismerni a tényt, illetve levonni belőle a következtetéseket. Továbbra is hiszünk a politikamentes tér mítoszában (egyfajta mentális Rapacky-tervben¹⁶) – ami bizonyíthatóan már rég nincs többé. Sok dalszerző és énekes a fiatalok körében fennálló népszerűségét használja arra, hogy ezeket terjessze. Ahhoz, hogy erre rájövjünk, csak a legnépszerűbb dalok szövegeit kell megnéznünk – nem beszélve a filmek és a televízió kínálatáról. De kinek jutna eszébe végre kimondani azt, amit már régen ki kellett volna mondani: össze kellene szedni a bátorságunkat, hogy a művészeknek álcázott beépített embereket is leleplezzük. Senki nem fog tönkre menni, ha nem vesz több Joan Baez- vagy Peter Seeger-lemezt.¹⁷

Ezen felül végre el kellene ismernünk, hogy nem szégyen katonailag erősnek lenni. Manapság félünk a saját külső biztonságunkra vonatkozó kérdésekről beszélni. Értelmes katonai vitákat tulajdonképpen csak a Szovjetunióban, és alkalmasint Franciaországban hallhatunk. A kérdést Európa többi részén úgy kerülik, mintha tisztátalan dolog volna, holott minden állam legfőbb feladata lenne saját külső és belső biztonságáról gondoskodni. Ezért kapcsolódik szorosan egymáshoz politika és stratégia.

Elérkeztünk az írásunk elején feltett kérdésre adható válaszhoz: féljünk Oroszországtól? Objektíve nézve nincs rá okunk. Potenciálisan erősebbek vagyunk az oroszoknál; nem kellene aggodnunk saját biztonságunkért, ha csak félig-meddig értelmes politikát folytatnánk. Amerikai barátainkat el lehetne és el is kellene bocsátani Európából, amennyiben tartós jelenlétük már nem indokolt.

Politikánk azonban ésszerűtlen, indokolatlan és irracionális, mert évtizedek óta nem akarjuk a tényeket látni, és álmvilágban élünk. Ezt pedig – nem meglepő módon – a legostobább tabukkal népesítettük be, minek folytán egyre életidegenebbé válik. Érthető, hogy ebben a valóságos LSD-mámorban egy papírtigris is igazi szörnyeteg lesz. Ha úgy élünk, mint Alice Csodaországban, a szellemek valósággá válnak.

Nem Oroszországtól kell félnünk, hanem saját magunktól. Ezt a félelmet azonban csak mi magunk tudjuk legyőzni.

* *
*

¹⁶ Rapacki, Adam (1909–1970), lengyel politikus, diplomata, külügyminiszter 1957. október 2-án az ENSZ Közgyűlése előtt tartott beszédében ismertette tervét, mely szerint Közép-Európában egy nukleáris fegyvermentes övezetet hozna létre.

¹⁷ Baez, Joan Chandos (1941), ír-mexikói származású amerikai folkénekesnő. Seeger, Peter (1919–2014), amerikai népdalénekes.